

Eckhardt Sándor

SZEGÉNY VILLON

Különös jubileum: most van 500 éve, hogy akasztófára ítétek egy költőt; ezért az ünnep. Igaz, hogy ekkor írta legszebb darabját, az *Akaszttak balladáját* (vagy *Villon epitáfiumát*) s ebben ábrázolja, amint lógó teste oszladozik, könyörög hát a járókelők imádságáért:

*Kilúgozott, záporvert tetemek,
feketére száradtunk a napon;
holló kivájt az arcunkból szemet,
szemöldököt, szakállt, — most kopaszon
lengünk, és soha egy percre nyugalom,
folyton bokázunk, össze s szétborulva,
ahogy táncunkat a szél kedve fújja;
varjú vagdal, likas gyűszűk leszünk!
Társaságunk példáján tanulva
kérjétek az Ég irgalmát nekünk!*

(Szabó Lőrinc nyomán)

Annyira megkapó ez a kép, hogy Villon későbbi neves kiadója, *Marot Kelemen* se tudta megállni, hogy be ne mutassa egy kezdetleges rajzon, mint csüng a költő a szégyenfán harmadmagával.

De miért van most ez a jubileum? Egyszerűen azért, mert ez az ítélet és a rákövetkező fellebbezés, majd ennek sikere és a száműzetést kimondó ítélet dátuma az utolsó biztos korjelző, mely Villon utolsó éveiből ránk maradt.

A vég talán egy évvel később állt be, ha nem vesszük komolyan a kései Villon-legendákat. Többet ugyanis már nem hallunk róla. A levél-tárak mind hallgatnak.

Szerintem alighanem tudóbaj vitte el. Hiszen alig két éve írta *Testamentum*-ában, hogy fehéreket és akkorákat köp, mint egy labda.

De hát ki volt ez a gonosztevő, akit a francia irodalom is legnagyobb alakjai közé helyez?

Mindössze annyit tudunk róla, amit ő maga árul el életéről verseiben és az egykorú iratok mondanak: utóbbiak viszont túlnyomó részben bűnügyeiről számolnak be. Két másik néven is ismeretes: *François de Montcorbier*, akit *des Loges*-nak is hívnak. 1431-ben született Párizsban, szegény szülőktől.

*S én szegény eredet vagyok,
szegény s egyszerű származás.
Apám? Nem voltak gazdagok,
sem ő, sem nagyapja, Orace.
Sorsunkon a nyomor tanyáz
és őseimnek sirkövén
— áldás reájuk! — koronás
címerre nem hull ősi fény.*

(Szabó Lőrinc fordítása)

Szerencsére volt egy gazdag bácsija, *Guillaume de Villon*, aki a jogot tanította a klerikusoknak, s talán ő adta rá nevét, de azt maga Villon mondja, hogy ő támogatta pólyás korától fogva. Mikor első nagy költeményét írta (*Lais*), nála lakott; hiszen számára több volt mint apa: plus

que père. Itt hallgatta, mint a *Lais* végén mondja, a Sorbonne harangját, mely esti áhítatra szólította s ilyenkor megesett vele, hogy — mint skólai allegóriákban tréfásan kifejti — elbóbiskolt és mikor felébredt, beszáradt a tinta és kialudt a gyertya. Mit volt mit tenni? Újra elaludt, félkésztyűvel a kezén.

A jegyzékek megőrizték annak emlékét, hogy 1449-ben baccalaureus lett. Utána a licentiatus rangját szerezte meg, mikor is végig kellett szaladnia a csend kedvéért telehintett Szalma-utcán, kérve itt is, ott is az iskolák mestereitől, hogy befogadják maguk közé. *Inceptio* után esküdnie kellett az Universitas, vagyis az összes collegiumok kiváltságaira. Maistre Villon ezt annál szívesebben megtehetette, mert ezzel kiesett a világi hatóságok hatásköréből és mindenkor hivatkozhatott arra, hogy bűnügy esetén is egyházi bíróságnak kell ítékeznie róla.

S erre szükség is volt, mert mikor Villon élt, rendkívül mozgalmas volt az idő olyannyira, hogy a királyi hatalom már reformra gondolt, hogy az elavult erkölcsöket megrendszabályozza. És éppen a *Faculté des Arts* — ma talán *Lettres* volna a neve — adott okot a reformra. A diákok, vagyis klerikusok közé tömérdek álklerikus keveredett, aki így törekedett elkerülni a világi igazságszolgáltatást. Persze, java a nincstelének közül került ki.

Diákok és álklerikusok — lehet-e különbséget tenni köztük? — nagy zavargó tömeget alkottak, mely inkább mulatozással, mint tudománnyal foglalkozott. Ideje javát a kocsmákban töltötte: ivott és kockázott, de — ez a fontos Villon szempontjából! — pajzán dalokat is énekelt. Bizonyosra veszem, hogy Villon költészete innen indul ki, a mulattatni vágyó zsonglőr-hagyományból és egyáltalán nem megleendő, hogy témái ősrégiak, egyik zsonglőrről a másikra szállnak. De Villon volt köztük a legtehetségesebb. Igazi költő, aki éppen azért fárt fel költészetében saját legbelsőbb bajait, gondolatait, mert ebben a hagyományos műfaiban ez volt a fő mulattató elem: önmagát előadni, szidni azokat, akik nem segítenek rajta. A népi énekesek, *Colin Muset*, *Rutebeuf*, *Eustache Deschamps* és sok más névtelen, mindig önmagát helyezte előtérbe s ezzel szórakoztatta ivó pajtásait, sőt a nagyobb urakat is, akik szívesen hallgatták meg ezeket a bolondos verselőket.

Csak azt nem kell hinnünk, hogy azok is ezt tekintették igazi költészetnek, hiszen az sokkal finomabb, sokkal érthetlenebb, sokkal elvontabb világot adott, mint például az Orleáni Károly herceg verseinek rejtett szimbolikája, vagy a ménestrelaktól előadott szerelmes énekek.

Nem nyomdai termékeknek szánták rímjeiket a népi verselők. — hiszen még nyomda sem volt —, sem arra, hogy gyakorlott énekesek adták elő vagy hölgyek olvassák, hanem elsősorban magukhoz illő korhelveknek, nem egészen művelt klerikusoknak, dorbézoló diákoknak, és csak másodszorban jobb módú uraknak, akik nevetni akartak mondanivalójukon. Ezért költi a nincstelen Villon tréfásan, iosei formák között, klerikus-zsonglőr-hagyomány szerint testamentum alakban versét s ezért jut hozzá, hogy elmondhassa keserves emlékeit, olykor igen mélyen járó gondolatait s vált hírtelen fintorra, amin a hallgató nagyokat kacag; a komoly panaszokon csakúgy, mint a bolondságokon. Mikor aztán gonosztevők közé kerül, argóban is ír balladákat, de csak cinkosai érthették, úgyhogy ezeket ma sem tudják pontosan elolvasni.

1453-ban súlyos következményei lettek a diákréféknak. Egy aggszűz háza előtt volt egy híres kő — meteor lehetett —, amit a diákok egy

éjjel elhurcoltak Szent Genovéva hegyére, a Quartier Latinbe, de mivel a hölgy ragaszkodott ormótlan kövéhez, a zsandárok visszavitték. Erre a diákok megostromolják az igazságügyi palotát, elviszik a Fonó Koca cégé-
rét sok mással együtt, majd újra elcipelik a híres követ nagy multságok közepette. Villon azt mondja, hogy ő meg is írta a *Roman du Pet au Deable*-t, vagyis az *Ördögssellet verses regényét*, s azt *Testamentumában* Vilmos bácsijára hagyományozza. Valami paródia lehetett, — ha ugyan valóban megvolt.

Most aztán a hatóság sem vette tréfára a dolgot. Újra elvitték a követ, behatoltak a diákok házába, sőt a mestereket is bántalmazták, a rektort megszurkálták. Ünnepeles menet tiltakozott e túllépések miatt, mire annak a zsandárnak, aki megsebesítette a rektort, a hatóság levágatta egyik kezét.

Ezúttal is bebizonyosodott, hogy a diákok a párizsi érsek joghatósága alá tartoztak s mindig fellebbezhetek az elfogatás ellen, mint egyszer Villon egyik gonosztevő jó barátja, *Regnier de Montigny*, aki miután felhozta klerikusi privilégiumát, átkerült a Notre-Dame börtönébe.

Ebben az időben 4000-re teszik a párizsi kocsmák számát. A *Testamentum*-ban elsorolt képzeletbeli örökösök közt sok kocsmáros van: így az egyiknek hagyja Villon a nadrágját, amelyik egy másiknál maradt zálogban. Egész költészetén érezni, hogy ivótársai nagy számban voltak, többek között az a *Jehan Cotart*, ki éppen egy ellene emelt vádban volt procuratora az egyházi törvényszék előtt, de megrögzött kocsmatöltelék is, kinek emlékére Villon a legjobb ízű humorral töltött balladáját hagyta ránk:

Noé apánk, szőlők és borok apja,
és Lót, ki annyit ittál a hegyen,
hogy részegen, mint másokat, becsapva,
leányaidhoz vitt a szerelem
(nem szemrehányás, hogy megemlítem),
s Architriclin, italban te se gyengébb:
fogadiátok, ha felétek lebben,
néhai Cotart mester áldott lelkét!

Az Architriclin persze a kánai menyegző vőfélye, amely szót Villonék tulajdonnévnek vélték. Nem volt az az erő, amely ki tudta volna ragadni az ónkupát Jehan Cotart kezéből:

Sokszor láttam, dülöngve jobbra-balra,
hogy totyogott haza öregesen,
fejét egyszer mészárospultba csapta
és daganata nőtt, emlékezem;
éj-nap csak inni: többé nem terem
széles e földön olyan kocsmá-vendég!
ha rikkant, fogadiátok kegyesen
néhai Cotart mester szomjú lelkét!

(Szabó Lőrinc nyomán)

Külön kell szólni, mert Villon egyik főtémája: a lányokról és a szerelemlről. A rossz hírű lányok számát vagy 3000-re teszik e korban. Akiket Villon ismert, többnyire valami kézművesség nevét hordták: így került a híres Fegyverkovácslány szájába szaktársainak, a Kesztyűkészítőlány-
nak, a Tapétáslánynak, a Táskakészítőnek és a többinek a névsora; — a listán különben Villon láthatólag mulatott. Szeretőivel sok baja volt: miattuk vesszőzték meg s kellett — legalábbis Villon így mondja — Párizst elhagynia.

Egy ízben is egy lánnyal ül egy padon, szép nyári estén, egy pappal együtt. Egy másik pap közeledik másodmagával s az a tanúk szerint kihúzza törét és megsebzí Villont az ajkán, mire Villon szintén tört ragad és Philippe Sermoise-ba szúrja, ki halála előtt azonban — ha hinni lehet a tanúvallomásoknak — megbocsát Villonnak. Ennek az ügynek nem voltak következményei, legfeljebb az, hogy Villon elszökött Párizsból, míg felmentő levelet nem adtak ki javára.

Igaz, hogy komolyabb ügy is volt a háttérben. Villon jól ismerte a College de Navarre, az Universitas legtekintélyesebb iskolájának rendetlen állapotát: a hanyatló kollégium mesterei számos bejáró diákot vettek már fel, aki züllött erkölcsöket vitt be az intézetbe. Villon tudta, hogy lehet oda a szomszéd házakból bejutni s így aztán egy éjjel szakmaértő lakatos barátjával behatolt a kincstárba s bőséges zsákmánnyal távozott. *Guy Tabary* állt kinn őrt. Villon ekkor megírta a *Lais-t*, melyet *Kis testamentum*-nak neveztek el már akkorában és elszelelt Párizsból zsákmányával. Nem is vették észre a betörést, nem is találták volna meg a tetteseket, ha *Guy Tabary*, kit Villon futólag a nagy *Testamentum*-ban „igazmondó” (*veritable*) jelzővel illet, egy kocsmában ki nem fecseg mindent egy vidéki papnak, akit be akart szervezni a bandába. *Guy Tabary* megkapta a kis és nagy *question-t*, ahogy régen a tortúrát nevezték: mindent és mindenkit bevallott. De Villonra nézve ennek csak később lett következménye, mikor kitudódott, hogy meungi börtöne után kiszabadulva a párizsi Châtelet zárkájában ül, lopással vádolva. Villon 120 arany tallér lefizetésére kötelezi magát, és kiszabadul. Talán megint *Oncle Guillaume* lépett közbe?

Költészete szempontjából legfontosabb azonban az 1461.-i év, amikor *Thibaut d'Aussigny* meungi püspök börtönéből szabadul s utána megírja a *Testamentum*-ot. A börtönből királyi amnesztia szabadítja ki, mert XI. Lajos, mint újdonsült király, Meung-sur-Loire-on is keresztülment, s mint ilyenkor szokás, mindenkit szabadon bocsátottak. Miért került ide Villon, azt nem árulja el a *Végrendelet*-ben, ahol pedig bőven szórja furfangos átkait arra, aki egy nyáron át kenyéren és vizen tartotta, megláncoltatta és megverette. Sokat szenvedett a sötét, nedves, piszkos zárkában.

El-eltöprenghetett szerencsétlen életén, volt ideje rá. Azért hat a *Végrendelet* ma is talán a legszubjektívebb és a legmélyebb költészet gyanánt, mert itt, a magányban, a költő felmérhette az élet, az elmúlás, a halál és a túlvilág mélységeit. A paródiának szánt versezet hamar átcsúszik a vallomás hangjába, hiszen megtörve, megöregedve jött ki a börtönből. S miután megátkozta a püspököt és lelkesedve áldja XI. Lajost, megint a mulattató örökhagyó szerepét veszi fel, beillesztve melankolikus és drámai hatású balladáit és reflexióit a nagy keretbe, a *Testamentum*-ba.

Mondjuk még el, hogy Villon összeismerkedett volt egy gonosztevő bandával, melynek tagjait *coquillard*-oknak nevezték, mert a tagok kalapjuk mellé, mint a szentföldi zarándokok, eladni való kagylót (*coquille*) tűztek. Villon megtanulta tolvajnyelvüket s az ő argójukban írt balladákban figyelmezteti őket, hogy sokszor öltözzenek át és beretváltassák magukat. Közülük való volt Villon jó barátja, *Regnier de Montigny*, aki kivételesen „jó” származása ellenére — apja a királyi pékség főnöke volt — beállt a bandába és verekedett a zsandárokkal. Családja sokszor kimentette, de végül is, mikor egy templomból aranykelyhet lopott, a királyi kegyelem dacára felkötötték.

Mikor a meungi börtönből kijött, Villon visszatért Párizsba s bár a *Végrendelet*-ben igazi megbánás jeleit mutatta, újra a Châtelet börtönébe került, lopás vádjával terhelve. Fennebb mondtuk, hogyan szabadult innen. De aztán egy egészen csekély ügy miatt került végveszélybe. Egy éjjel, társaival együtt hazafelé tartva, összeszólalkoztak egy *Ferreouc* nevű pápai jegyzővel, akit társai megkéseltek. Villont többedmagával elfogták és tekintettel terhelt múltjára, megfojtásra és akasztásra ítélték. Ekkor írta remekművét: az akasztottak balladáját. De Villon mégsem hagyta magát és fellebbezett az ítélet ellen a felsőbbírósághoz, mely aztán a halálítéletet tíz évi száműzetésre változtatta.

Innentől fogva nem tudunk többet róla.

Sokféle írói előzményt találtak már a régebbi költőknél, amit Villon is felhasznált verseiben. Ilyen pl. a zsúfolt felsorolás. A *Régi idők hölgyeinek balladája* sem más, mint régi, híres, legendás vagy történeti nőszemélyek nevének elsorolása, — így többek közt a nőnek tartott Archipiada *Jehanne la bonne Lorraine* („akit angolok megégettek Rouenban”) —, s mindez alig volna érdekes, ha nem csengene rá a refrén:

De hol van a tavalyi hó?

Ez az ironikus, de szelíd melankóliával teli sor hozzáillik az elsorolt híres, szép asszonyokhoz. De másutt ez az ember, kit minden idegszála az érzékek gyönyöreihöz kötött, kínzó fantáziával látja a múlandóságot s még jobban mint Baudelaire híres *Dög*-ében, részletezi a női test bomlását, melyben előre látja a halál munkáját:

*A sápadt halál szele rázza,
orra megnyúl, ere feszül,
nyaka duzzad, lehull az álla,
csukló és ideg merevül.
Oh, női hús, te gyönyörű,
te édes, sima, drága test,
ez vár rád, hogy végre kihülj?
Ez. — Vagy szállj égbe egyenest. (Szabó Lőrinc fordítása)*

A bomlás döbbenetes rajzát itt a hit szava zárja le, mint másutt is. A szép fegyverkovácsné panasza pedig a hajdani szépség romlásának oly tökéletes rajza, hogy csak Goya rajzai foghatók hozzá és Rodin is megmintázta:

*Mi maradt? Ősz haj, ráncos homlok,
csupasz szemöldök, hült szemek,
pedig hány gazdag esze bomlott,
lesván kacagó tűzüket!
orrom ijesztő görbület,
fülem kónya és csupa szőr;
arcom fakó, vánnyadt s fityeg
államon-ajkamon a bőr. (Szabó Lőrinc fordítása)*

Az elmúlás gondolata jár a fejében akkor is, mikor a *Charnier des Innocents* temetőben látja felhalmozva a csontokat és koponyákat:

*Ha szemlélem a hullaházban
a koponyák dült tömegét:
hogyan tanácsúr volt-e korábban
vagy kincstárőr vagy mind cseléd
e sok ember: annak jelét
már nem mutatja semmi nyom;
ki püspök és ki póri nép;
azt megmondani nem tudom. (Szabó Lőrinc fordítása)*

S mialatt elképzeli a feloszlott testet, megremeg benne a kárhozat érzése. Ez kapja meg annyira olvasóját az *Akasztottak balladájában* is. A refrén a felozslás borzalmas képe után könyörgés, hogy minden ember imádkozzék a bitófán lógókért, mert a kárhozattól mindennél jobban fél.

Tudta, hogy a bűn jobbára a szegénységgel jár és ezért hasonlítja magát a kalózhhoz, kit elfog Nagy Sándor s. ki bátran szemébe vágja: „Tudod, a szegények között . . . nem dűl a törvénytisztelet.” Barátait irigyli, kik rendes életet élő szerzetesek lettek s ma akkora csizmát hordanak, mint az osztrigahalászok:

*Adjon az Isten jó szívet
s éljen vele békén a gazdag,
ő rendben van, s leghelyesebb,
amit tehet, az, hogyha hallgat.
De aki, mint én, koldus, annak
türelmet, Ég, adj azt neki!
Aki jól járt, a többinek
van mibe mit aprítani.*

(Szabó Lőrinc fordítása)

Az éhség hajtja ki a farkast az erdőből, „a gond s a dűh a szegényekben szemtelenül lázadozik”. De Villon azért nem jut el a forradalomig: türelmet tanácsol a szegényeknek. Elismeri, hogy ő is hibás volt s tanulás helyett csavargással lopta az időt:

*Tanultam volna, óh Egek,
ifjúságom bolond korában,
izlett volna a becsület,
volna most házam, puha ágyam!
De én? Az iskola megett
csavarogtam, bitang fiú . . .
Ezt írva, most, majd megreped
a szívem, olyan szomorú.*

Legcsodálatosabb verse az anyja számára írt imádság, mutatja legjobban, hogy a költő lelke tiszta is tudott lenni, hiszen remekül bele tudta magát képzelni az egyszerű, szegény öreg asszony lelkébe. Ez a ballada ékesen mutatja, hogy ha alkalma lett volna rá, lehetett volna francia Shakespeare, lelkek teremtője:

*Szegény asszony vagyok, vénségbe görnyedt,
balga és írástudatlan; de a
templomunk falán képek tündökölnek
lantok és hárfák paradicsoma
s égő pokol, s kárhozottak sora,
Azt örvendezve nézem, ezt riadtan:
óh, segíts az örömhöz, Halhatatlan,
hisz hozzád fordul minden elbukott,
ha van még hite, mély és olthatatlan . . .
Ebben a hitben élek és halok.*

(Szabó Lőrinc fordítása)

Humor, irónia, cinizmus, bűnbánat, megihatottság váltakoznak a végrendeletben, s a felozslás borzalmát mindig a túlvilági bűnhődéstől való rettegés váltja fel.

Nekünk, magyaroknak is van némi közünk hozzá. 1457-ben, *Várdai* István, kalocsai érsek, fényes küldöttséget vezetett VII. Károly francia királyhoz, hogy lányát, Magdolna hercegnőt elhozza a magyar és cseh király, V. László feleségéül. Amerre mentek, feltűnést keltettek a magyar, cseh és német urak cifra ruhái és a szánok, melyen a nászajándéknak

szánt kincseket vitték. Minden korabeli krónika megemlékezik róla. A fogadó küldöttségben ott volt Thibault d'Aussigny, a meungi püspök is, kit Villon a *Nagy Testamentum*-ban annyi haraggal emleget, mert az ő börtönében élte át négy év múlva legsúlyosabb napjait. Ragyogó latin beszédet is mondott Várdai a király előtt Montilsban: a házasság politikai célja összefogás volt a fenyegető török ellen, hiszen Hunyadi János csak nemrég vívott véres csatákat vele az ország határán, s bár éppen V. László fejeztette le fiát, Hunyadi Lászlót, a feladat a török elűzése, továbbra is fennmaradt. Toursban aztán pompás ebéd volt a küldöttség tiszteletére és minden jól ment, mikor jött a lesújtó hír: László király hirtelen meghalt Prágában. A küldöttségnek vissza kellett térnie — igaz, fényes ajándékokkal —, és Párizs népe még egyszer megbámulhatta a kincses szánokat, melyeket oda kellett erősíteni és őriztetni télvíz idején, nehogy ellopják.

Villon ekkor azon a vidéken csavargott s így nem csoda, ha frissen kapta a híreket és sóvárogva nyalta az ajkát, mikor a fényes bankettek részleteiről hallott. Hogyne jutott volna eszébe a múlandóság jelképeként a „cseh” király neve, mikor a hajdani híres asszonyokon kívül a hajdani nagyurakról is elelmélkedett és felsóhajtott:

*Encor fais une question:
Lancelot le roy de Behaigne,
Ou est il? Ou est son tayan?
Mais ou est le preux Charlemagne?*

(Még csak egyet kérdek: Lancelot, a cseh király hol van? hol van a nagyapja? De hol van a vitéz Nagy Károly?)

A cseh király itt magyar, de franciás nevén szerepel, mert a franciák minden magyar *Lászlót* a náluk ismeretes lovagi névvel, *Lancelot*-val azonosítottak. A Ladislas nevet akkor nem ismerték. Valószínűleg így hallotta Villon is az Orleáni Károly herceg házában emlegetni, ahol többször megfordult ezekben az években. Más kérdés, hogy valóban tudta-e, ki volt a nagyapja (IV. Albrecht osztrák herceg) vagy dédapja. Ez a kérdés nála a szokásos humor megnyilatkozása is lehet, mint ahogy ugyanebben a balladában kérdi, hol lehet vajon:

*Helas! et le bon roy d'Espagne
Duquel je ne scay pas le nom?*

(Jaj! és a jó spanyol király, akinek nem tudom a nevét?)

Annyi bizonyos, hogy a cseh—magyar király hirtelen halála erősen foglalkoztatta: úgy állt előtte — hiszen még friss esemény volt akkor —, mint a ragyogás gyors elmúlásának példája. Volt, nincs. Akár a temetőben látott csontvázak: püspökök és tanácsurak.

Van okunk hát emlékezésre. De van különösen a franciáknak, ahol *Marot* és tanítványa, *La Fontaine* folytatja a zsonglór hagyományt: mulattatja az olvasót, miközben saját bajait, saját véleményét keveri mondanivalójában. Még *Boileau*, a száraz janzenista is értékelte bizonyos fokig Villon modorát s valóban egészen Verlaine-ig aligha termett hozzá hasonló költő francia földön.

Közel élt, közvetlen közel a testi valósághoz, érzékei szinte lenyűgöztek: mindent látott, érzett, ízlelt, tapintott, de valami mindig a jobb felé vonta. Éppen ezért van annyi valóság és mélység költészetében; ma is korszerűnek érezzük.